

OLVASÓNAPLÓ

A GARAM VÖLGYÉTŐL A DUNA DELTÁJÁIG

Nincs még egy ága a magyar irodalom »ötágú sábjának«, amelyről oly keveset tudnánk, mint a szlovenszkóiról. Erdélyből bejönnek a magyar könyvek, egy részük legalább: hat költő, illetve prózaíró itt is járt közöttünk két év előtt, hogy örök barátságot kössünk velük, s ezzel jelképesen és érzelmileg észrevétlenül válják a tartós messzeség. Szép lett volna viszozni ezt a látogatást, de hát ez már nem tőlünk függ, illetve nem őrjtuk múlik. S ha ottani népesebb olvasóközönséghez nem is jut el a vajdasági író könyve, lapok és folyóiratok cserepéldányain keresztül, szóval az írás mesterségén belül azért ők is figyelemmel kísérhetik, ami itt történik.

Csehszlovákiai magyar írókkal csak elvéte s véletlenül találkozunk. Pár év előtt Dobos László töltött pár hetet körünkben, s amerre járt, éreznie kellett szép regényének, a *Messze voltak a csillagoknak* a sikerét. Elvéte egy-egy ottani költő verse tűnik fel valamelyik lapban, de ezzel ki is merült nagyjából minden kapcsolatunk szlovenszkói társainkkal.

Ez sem a mi mulasztásunk persze, mint ahogyan aligha lehet az ő hibájuk, hogy más magyar nyelvterületen is keveset tudnak róluk. Pedig kicsoda izgalommal teli figyelem fordult feléjük a két háború között! A harmincas évek elején a sarlósook egy új nemzetiségi humánomot hirdettek, egy olyan kisebbségi erkölcs jegyében, amely a régi, úri Magyarország népeket elnyomó politikáját éppúgy elítélte, mint amilyen határozottan követelte a maga jogait. Az »új arcú magyarok« példája messzire eljutott, mivel az egész szlovenszkói irodalom mintegy kilépett önmagából, s egy Gyóry Dezső, sőt Mécs László költészetével lelkes híveket tudott szerezni mindenütt, ahol magyarok éltek. Fábry Zoltán, Balogh Edgár és a többiek meg épp onnan indították el a népi irodalom harcos mozgalmát.

Lehet, hogy ma nincsenek Gyóry Dezsők és Fábry Zoltánok Csehszlovákiában. A Benes-kormány példátlan kitelepítési akciói megtizedelték az ottani magyarságot, s időbe telt, rendszerváltozásra volt szükség, amíg magához térhetett a szlovenszkói magyar irodalom, hogy a szülőföldjükön maradt költők és prózaírók sorait új tehetségekkel kiegészítve előlről kezdje az életet.

De ha nem is lennének nagy formátumú költői egyéniségek, a prózának mintha mégis jelentős és tiszta eredményeire figyelmeztetne néhány hozzánk eljutott regény és novella könyv. Egy némelyiknél az az érzésünk, hogy még talán fölébe is emelkedett annak a magaslati pontnak, amelyet annak idején Darkó Istvánnak inkább nagy ígéretet, mint megvalósult eredményt elért prózája jelzett, vagy ameddig Szombathy sokoldalú bravúrja, illetve Egri Viktor érdeesebb anyagot formáló, de nem kevésbé a sikeres elbeszélést művelő készsége felért.

A párhuzam mindenekelőtt egy nagy ellentmondást vet fel. Azt a tényt ugyanis, hogy amíg ma összehasonlíthatatlanul nagyobb társadalmi ösztönzést kap a csehszlovákiai magyar irodalom erkölcsi és anyagi tekin-

tetben egyaránt, addig a két háború között épp magárahagyatottsága, nemzetiségi különállása segítette elő, hogy saját erejéből bontakozzék ki. Ma bizonyára több magyar könyv jelenik meg Csehszlovákiában, de az ihletettség hűfoka között régi és új irodalom összehasonlításában alighanem a régi mutatja a nagyobb különbséget. Épp árvaságában éreztetve bensőséget és összetartozást néppel és vidékkel, miközben minden bizonytalansággal kevesebb olvasója volt, mint ma. De aztán egyszer csak magasra csap valamelyik mai költő hangja, s egészen mélyről kiáltja világgá a népe sorsának fordulását jelző valamilyen drámai felismerést. Talán Gyurcsó Istvánnak a kórusból kihallatszó hangjára kaptuk így fel a fejünket pár év előtt, miközben Ásguthy Erzsébet hosszú hallgatásán eltűnődtünk.

És mennyivel tartalmasabb, gazdagabb, minden provincializmustól mentes folyóiratuk, az Irodalmi Szemle, mint a régi elkeseredett széthúzásokban és anyagi gondokban el-elmerülő Magyar Írás volt, egyéb folyóirataikról nem is szólva. De a széthúzás, mint azóta már tudjuk, még egyetlen irodalomnak sem ártott meg, s hogy az övek a maga erejéből volt kénytelen boldogulni, az tette szívóssá és ellenállóvá. Új medret nem mosott, új fejlődési lehetőséget teremtő arányt és hangvételt sem igen hozott, kivéve az onnan elszámazott Márai Sándor ma is érezhető óriási hatását, s mégis külön szín volt, és eredetinek tűnt olyan költőknél is, akiknek inkább csak erkölcsi attitűdje volt megejtően emberséges, mint Sáfáry László például.

De hadt igazítsuk mindjárt helyre is magunkat, hiszen Sáfáry László, a Verhovina költője Kárpátalját tartotta szülőföldjének, ami most a Szovjetunióhoz tartozik, ezzel is érzetve a változást régi és új irodalom viszonyában. Szóval még területileg is más feltételek között éledt újjá a második világháború után e vidék magyar irodalma.

Meglehet, hogy aránytalanul hosszú volt a fenti bevezetés egy Pozsonyban nemrég megjelent érdekes könyv ismertetéséhez, de a már elmondottak miatt mégse fölösleges talán.

Duba Gyula — mert róla van szó — mindenkinél alkalmasabb médium ahhoz, hogy a szlovenszkói magyar irodalomról legalább vázlatos képet kapjunk. Már azért is, mert központi egyéniség ma, lévén az Irodalmi Szemle szerkesztője, ami talán nem is annyira rang már, mint inkább felelősség. De talán éppen ez a felelősség segít kikövetkeztetni a mai szlovenszkói magyar irodalom számunkra homályosabb elemeit. Viszonyok alakulására és fejlődési lehetőségekre egyként rámutatva.

Mert csak természetes, hogy náluk is éghajlati változások, rendszerbeli fordulatok mélysége és magassága között bontakozott ki a tehetség. S eközben nem is kell a Benes-kormányt felváltó, kedvezőbb rendszerváltozásra gondolni, vagy a pár év előtt végbement fordulatra mint ösztönző vagy gátló tényezőre. De hogy megvolt a hatása, Duba Gyula könyveiből is érezhető. Még csak nem is hangulati változásokon, vagy mintha a maga világáról ma mást mondana, mint öt vagy tíz évvel ezelőtt. Csak másképpen mondja! És ezt nem csiszoltabb hangja, nyugodtabb előadása bizonyítja, hanem az elmélyültségnek az a visszafelé tett lépése, amelyben oly jó felismerni ragaszkodását népéhez és szülőföldjéhez.

Két könyvét ismertük eddig: az 1965-ben megjelent *Na, ki vagyok?* című, szatirikus novelláinak és humoreszkjeinek gyűjteményét, s egy regényt, a *Szabadesést*, amely hat év előtt látott napvilágot.

Városi környezetben és az aktualitás ingeréből született szatírája és humora abból a hatásból keresett formát magának, a kellő szocialista tanulságot is csattanóként hozzátéve, amelyet Ilf és Petrov, illetve a nyomukban kinőtt hasonló szovjet irodalom tett oly sokfelé a társadalmi fonákosságokat kipellengérező angazsált szatírára. Talán kevesebb éllel s elnézőbb humorral nyúlt Duba Gyula a mindennapok időszerű témáihoz, miközben érezhető volt — minél jobban titkolta! — idegensége a városban. Rövid történetei, apró megfigyelései és pillanatképei közvetlenek voltak, frissek és frappánsak, még mulatságosak is, de valahol mindig áruklódó volt a vállalt feladat, s élmény helyett a sablon minden eredetiséget nélkülöző jelenléte.

Regényénél sűrűbb anyaggal kellett megbirkóznia, s az epika szélesebb körképéhez több színt, rajzosabb mozzanatot alkalmaznia, úgyhogy nemcsak a szlovákiai magyar falu jelent meg híhető és megkapó hitelességgel az olvasó előtt, de egy magyar fiatalember valágnézeti alakulását, emberré formálódását is érdeklődéssel kísérhette végig. Önéletrajz és személyes élmény ösztönzésével, csatanók és készen vett tanulások nélkül, mintha már nem lett volna kötelező az általános példa, s az író több önállósággal bánhatott volna az alakjaival. De Duba Gyulát mértéktartó természete visszatartotta minden túlzástól, elhallgatott sérelmek se fakadtak fel benne, csak mintha az egyensúlya vált volna biztonságosabbá a változó időben.

És most itt van új könyve, a *Vajudó parasztvilág*, amely az életrajzi mozzanatoktól terhes regényen keresztül egészen a Sarlós-mozgalom programjához vezet vissza, az »etnográfiai szocializmusig«, ahogyan Fábry Zoltán nevezte Balogh Edgárék falukutató irodalmát. Maga Duba Gyula Erdei Ferencet tekinti példaképének, mint aki nem tudja, hogy az alföldi paraszt-ság életformáját leghívebben feltáró szociográfus ugyancsak a sarlósok tanítványa volt, vagy legalábbis onnan kapta ő is munkájához az indítást.

De Duba Gyula könyve nemcsak egy világ hú és aprólékos részletekre kiterjedő rajza, hanem búcsú is. A szép ez benne, s a különös és eredeti az, hogy jellegzetességgel mutatkozik meg előttünk ez a világ. Korkép és dokumentum, a mindenütt egyforma paraszti életet éppoly pontosan és tárgyilagosan leíró készséggel, mint a más nyelvű, más szokású, s mégis összetartó földön élő nép közös sorsát bizonyító vallomással is.

Igen, búcsú és vallomás ez a könyv, ezt kell mondani róla, minthogy műfaji meghatározása nagyon nehéz. Kész és kerek novellák éppúgy előfordulnak benne, mint etnográfiai tanulmányok, vagy éles szemmel megrajzolt riportok. De talán helyesebb, ha magát Duba Gyulát szólaltatjuk meg a könyvről, amely a CSKP fennállásának ötvenedik évfordulójára kiírt pályázaton díjat nyert: »Úgy igyekeztem, hogy valami szociológiai-szép-próza helyzetjelentés legyen belőle. Konkrét helyi adatokra támaszkodva, de lírai-szép-próza hangvétellel megírva.« S tegyük hozzá, hogy ez az igyekezete minden tekintetben sikerült.

Ami bennünket leginkább megragadott — nemzetiségi tükörképe. Hogy milyen békés egyetértésben éltek magyarok és szlovákok, parasztok természetesen, hogy őrizték egy életen át az egymás közti barátságot! Elég volt a közös katonaidőben összelepedni, hogy aztán holtukig átjárjanak egymás falujába, ünnepekre, lakodalmakra, keresztelőkre, s a gyerekeiket egymáshoz küldjék cserébe szlovák, illetve magyar szót tanulni. S persze mindent, ami azzal együtt jár. Mindez pedig viharos évtizedekben, a nemzetiségi gyűlölet fellángolása idején történt! De a paraszti élet külön törvényei, a közös sors egyformasága nem engedte meg sem a szlovák, sem a magyar parasztnak a gyűlölködést. Mintha épp azért, mert körülöttük elvadultak a szenvedélyek, még szorosabban kapaszkodtak volna egymásba! Doroszló és Sztapár viszonyára kell gondolnunk, amely nálunk a szabadságharc óta mind a mai napig a magyar és a szerb falu testvériségét helyezi mindenek fölé. S ahol ugyancsak »szót fogni« mennek a cseregyerek, de a szavakkal és szokásokkal a megbecsülést, a sírig tartó barátságot is magukkal hozva.

E mélyen meggyökerezett népi összefogás mellett persze még megdöbbentőbb a kontraszt, az uralkodó osztályok bűnös praktikáinak eredménye: a kitelepítés, amelyről Duba Gyula nyíltan, őszintén, minden szépítés nélkül ír, mintegy megjegyezve, hogy pályadíjas művének e legkényesebb fejezetével ma hivatalos részről is elmarasztalóan értenek egyet.

A Duba család sok ezer sorstársával bujdosni kényszerült azokban a nehéz időkben. A szomszédban, jóbarátoknál húzódtak meg, s a kerítés réssein át néztek a kitelepítési biztosokat, hogyan nyitnak be a magára maradt házba, s forgatnak fel talán mindent, hogy aztán dolgukvégezetlen álljanak odébb. Mert ez volt a fontos: megmaradni az ősi házban, a szülőfaluban! Ha el is tűnt közben egy és más, de ők maradhattak. A haza jelképes fogalmából most lett véres valóság, amikor ott kellett volna hagyni! Ezért

küzdöttek foggal és körömmel, ezért bujdosnak, s hagyják veszni minden egyebet, hogy ettől a legfontosabbtól, a szülőföldtől ne kelljen megválniuk!

Minderről Duba Gyula nem a számonkérés, a felelősségre vonás, még csak nem is az ítélet hangján ír! Oly nyugodtan és tárgyilagosan beszél e három évtized előtti megpróbáltatásról, amelyen népének át kellett esnie, mint faluja, a Garam-völgyi Hontfűzesgyarmat életének sok más fontosabb és nevezetesebb dolgáról: a háborúkról, forradalmakról és felszabadulásról. Nyilván arra az okos és emberséges álláspontra helyezkedve, hogy attól még nem gyógyulnak be a sebek, ha nem akarjuk észrevenni őket! Ez volt, elmúlt, s az élet megy tovább! És ebben az életben a szlovenszkói parasztságnak továbbra is közös a sorsa és egyformán küzdelmes, illetve egyaránt biztató az élete. Ami a jövőt illeti, s perzse megint csak a közös jövőt!

Mert ennek a küzdelemnek, amelyet a parasztság ott is folytat a földel és a változó világgal, máris kirajzolódnak Duba Gyula könyvében a képmény és határozott körvonalai a szebb, könnyebb és boldogabb életről. A négy-öt paraszti nemzedék hatalmas metamorfózisa már lassacskán nem csupán az ígéretet rejtí magában, de csakugyan annak a jobb világnak jeleit, amelyről mesék és mondák, dalok és hősköltevények szóltak évszázadokon át!

Nehéz lenne a következtetést bizonyítással is alátámasztani, mégis az az érzésünk, hogy Duba Gyula könyve fordulatot jelent az egész szlovenszkói magyar próza kibontakozását illetően. Mintha nem hiába nyúlt volna példáért vissza a sarlósockig, de mintha épp a földhözköttöttség és a szabad szembenézés demokratikus szelleme kellene ahhoz, hogy további bátor és szép művek szülessenek az ottani magyar irodalomban.

Ami fölöttébb indokoltá teszi, hogy az érdekes szlovákiai könyv után mindjárt Marosi Barna riportjairól szóljunk, az ugyancsak a metamorfózis. A kútúnó erdélyi közírő — messzire szakadt kedves földünk: Molter Károly fia! — egy nem kevésbé izgalmas korszakról számol be *Megbolygatott világ* című könyvében. Csakhogy ez az ő riportjaiban nem lassú átmenetekben, majdnem azt mondanám: nem zökkenőmentesen megy végbe, mint a szlovákiai parasztvilág átalakulásában, hanem forradalmi hévvel és küzdelemmel, ahol nemcsak az ember helye, sorsa és egész élete változik meg, de városok tűnnek el, vidékek vesztik el múltjuk minden jellegét, s öltönek egyik napról a másikra új külsőt és formát.

Marosi Barnának nem minden riportja szól a Duna-delta hatalmas ipari újjászületéséről. És mégis, mintha már most ott dobogna az új Románia szíve, az iparosodás tempóját diktálva az egész országnak. Székely földig, Erdélyig érezni a megbolygatott világ földlökéseit. Talán erkölcsi normát s hagyományos életérzést is megbolygatva, mint minden történelmi fordultnál, amikor kibillen egyensúlyából a világ, s új utat tör magának. A társadalmi lélektan összefüggéseit véljük folytonosan felismerni az író egymástól távol eső témái között is. A szövetkezeti gyilkosságot követő vérbosszúban éppúgy, mint a móc csergét szövő háziipar nagyüzemi átalakulásában. A rohanó élet »lázás lüktetése« — nem tudok jobb meghatározást e közhelynél — mondanám nem a riportok éles pillanatképeiről, de megírásukról is. Nyilván itt is lassítható lett volna a főlvetel, természet és vérmérséklet szerint, Marosi Barna azonban az idő ütemét vette át, azzal tart lépést minden írásában.

És mivel történelmi távlatból közelíti meg minden egyes témáját, arányában még hatalmasabb lesz az átalakulás, a változás. Erdélyi vonatkozásban itt nehéz lenne a haladás és maradás paradoxonát fenntartani, minthogy a fejlődés nem áll meg a középúton, s nincs tekintettel nemzeti-ségi jellegre. Ez a kérdés tehát fel se merül a *Megbolygatott világban*, hogy azonban a kicsiny erdélyi falvak népét, s főként fiatalságát se tartja már vissza semmi, s boldogan mennek, mindent odahagyva, az ipari óriást szolgálni az Al-Dunára, azt követve, mintegy a tényeket követve, mindun-

talán tudomásul kell vennünk. Mert kotrógépen, betonkeverőnél, kötőrőnél szebb és izgalmasabb az élet, mint bivalyszekérrel döcöreszni a kis hegyi sztnák között. Akármilyen marasztalóan hajlik is le az ég a hősapkás bércék s borvízforrások ezüstös patakjaival megszakított fenyvesek fölé!

Mert azért, ha egy egész ország gigászi átalakulásáról szól is Marosi Barna könyve, azért az utak mégis Erdélyből vezetnek ki, s oda is térnek vissza. A könyve is »erdélyi könyv« hát, a valóságirodalomnak abból a műfajából, amely — a maga nemében persze s Marosi tollával írva — nem marad el az igen magas színvonal felé tartó mai erdélyi próza mögött. A jelképesen szülővárosának adózó bevezető irástól a kötet utolsó darabjáig, amely egy helytörténeti munka ismertetője, magasan ível az emberi és írói szándék, izgalmassá téve a legegyszerűbb helyzetrajzot is, miközben a kitérők olyan apró remekléseit élvezhetjük, mint Jókai regényhőseinek kíséretjárását a Senki-szigetén, vagy Babits fogarasi szerelmét, s mindezt mégis habározott, férfias előadásban, egy olyan literátor magatartása szerint, aki »tárgyilagosan meri tisztelni a tényeket«.

HERCEG JÁNOS

CSEH KÁROLY EGYÉNISÉGE ÉS IRODALMI HAGYATÉKA

Fáklyafényben. Cseh Károly élete és válogatott írásai.

Életrajzát és a jegyzeteket írta, az írásokat összegyűjtötte és válogatta Urbán János.

Forum, Újvidék, 1974.

Amikor Urbán János kitűzte a célt, hogy a Forum Könyvkiadó *Forradalmárportrék* sorozatában a hazai olvasók számára megeleveníti Cseh Károly egyéniségét, valóban nehezen megvalósítható célt tűzött maga elé. Most, amikor kezünkben van a mintegy 230 oldalas könyv, nyugodtan megállapíthatjuk: a nagyközönség olyan könyvet kapott kezébe, amelynek segítségével meggyőző, valós kép rajzolódik ki egy sokoldalú, nagy forradalmár egyéniségéről, akinek híre él közéletünkben, de inkább csak nagy névként és az idősebb munkásmozgalmi harcosok által sokat emlegetett pártmunkásként.

Urbán Jánosnak sikerült Cseh Károly egyéniségét és tevékenységét sokoldalúságában megeleveníteni. Sikeres vállalkozásának nyitja az, hogy irodalmár és újságíró egy személyben. Érzí, van elképzelése olvasóközönségéről, ezért amikor hőse életrajzát írja, de akkor is, amikor irodalmi hagyatékából nyújt ízelítőt, nem vész el az aprólékos dokumentálásban, noha felkutatja és idézi a szemtanúkat és okmányokat. Sikerült a sokirányú tevékenységet közel hozni, sok részletet bemutatni, de mégis az »egészét«, Cseh Károly életútjának és tevékenységének egészét szemlélteti elsősorban.

A másik előny, amelyet értékesített, az a körülmény, hogy gyermek-kora és első irodalmi próbálkozásai Adához kötik, sőt volt személyes kapcsolata is Cseh Károllyal, de főleg az, hogy abban a környezetben élt, több, még élő kortárssal érintkezett, akiket ifjúkorából már ismert. Így nem veti el a súlykot, képes az olvasóval érzékelteni az illegális pártmunka, a nincstelenség és a burzsoá osztályterror körülményeit és kötött-